

THEMA 65 - KERAMIEK 10 : FOTOKERAMIEK - POST-MORTEMFOTOGRAFIE

Het meest gebruikte materiaal op begraafplaatsen voor graftekens is natuursteen. Minder vaak zie je kunststeen, glas, metaal, hout of keramiek. Dit thema gaat specifiek over het materiaal van grafmonumenten, dat **keramiek** heet, de algemene term voor producten op basis van klei, die één of meer keer in een oven zijn gebakken. In keramiek zijn vier hoofdtypen: grof keramiek, aardewerk, steengoed en porselein.

Mechelen

Bij keramiek op een begraafplaats gaat het om een totaal grafteken, uitgevoerd in keramiek, of om een keramisch object bij of op het grafteken.

Na artikelen over grof keramiek (baksteen), aardewerk (terracotta en faïence), steengoed (tegels en mozaïek) en porselein, gaat dit artikel over post-mortemfoto's, die op een keramische drager van porselein zijn aangebracht.

post-mortemfotografie

Het doodsportret bestaat al heel lang. In Egypte werden beeltenissen van overledenen gemaakt, in Europa werden vanaf de Middeleeuwen doodsportretten gemaakt, aanvankelijk vooral grafbeelden, later ook geschilderde portretten. Maar zowel het beeldhouwwerk als het portretschilderen was alleen weggelegd voor de elite.

Met de uitvinding van de fotografie rond 1840

kwam voor een grotere groep mensen het maken van een afbeelding van de overledene in de vorm van een post-mortemfoto binnen bereik, ook al was het voor de lagere inkomens toch wel vrij kostbaar.

De post-mortemfotografie beleefde een hoogtepunt in de periode 1850-1930, maar daarna is het niet verdwenen en komt ook nu nog voor.

POST-MORTEMFOTO'S OP KERAMIEK

post-mortemfoto's van volwassenen

Het vorige artikel over fotokeramiek ging over portretfoto's van overledenen, die op een keramische drager waren aangebracht en daarna op een grafteken waren bevestigd. Daaruit bleek dat het merendeel van die porseleinen portretfoto's afbeeldingen waren van de levende overledene. In mindere mate kwam het voor om na de dood een portret van de overlede-

Nice - Cimetière Russe

ne op het grafteken aan te brengen, een post-mortemfoto dus. Daarbij is er een opvallend verschil tussen de foto's van volwassenen en kinderen.

Bij volwassenen is op post-mortemfoto's duidelijk te zien dat het om foto's van overledenen gaat. De overledene ligt met gesloten ogen op zijn doodsbed of in zijn doods-kist. Maar bij dode kinderen ligt dat anders.

Turnhout - Begraafplaats Kwakkelstraat

Parijs - Père Lachaise

post-mortemfoto's van kinderen

De kindersterfte in de 19de eeuw was vrij hoog: vaak overleden meerdere kinderen binnen een gezin. Mede daardoor zijn er veel post-mortemfoto's van kinderen gemaakt. Voor de ouders was dat vaak de enige afbeelding van hun kind. Van de eerste foto's, de *daguerreotypie*, konden niet meerdere afdrucken gemaakt worden. Maar met de verdere ontwikkeling van de fotografie werd het al snel mogelijk om meerdere afdrucken te maken en die naar familie en kennissen te sturen, omdat die vaak vanwege

de grote afstanden niet bij de begrafenis aanwezig konden zijn. En van die foto kon ook een foto op keramiek worden afgedrukt en op het grafteken worden aangebracht.

Omdat het de eerste en enige foto van het kind was, werden dode kinderen in tegenstelling tot volwassenen 'levend' gefotografeerd, dat wil zeggen zodanig dat ze nog leken te leven. Ze zaten bijvoorbeeld rechtop in een stoeltje met de ogen geopend en aangekleed in de mooiste kleertjes.

Turnhout - Begraafplaats Kwakkelstraat : de ogen geopend

Helaas zijn van de oudste keramische post-mortemfoto's nauwelijks nog voorbeelden te vinden. Dat ligt voornamelijk aan diefstal of ruiming van begraafplaatsen, waarbij eeuwigdurende grafrechten zelfs worden afgeschaft. Op begraafplaatsen waar veel familiegraven zijn, blijft de grafplaats en het grafmonument langer in stand en ook de daarop aanwezige

Turnhout : familiegraf / familiealbum

portretfoto's. De aanwezigheid van fotokeramiek hangt ook af van de traditie om afbeeldingen, c.q. foto's op het grafteken aan te brengen. En zoals uit de vorige aflevering bleek, komt dat verschijnsel op katholieke begraafplaatsen voor. De post-mortemfoto's in dit artikel zijn genomen op begraafplaatsen in een aantal Europese landen en dateren van ca. 1920 tot 2008.

dodgeboren kinderen

Bij post-mortemfoto's van kinderen zijn er twee categorieën te onderscheiden: doodgeboren kinderen en jonggestorven kinderen. Doodgeboren kinderen kregen vroeger vaak geen naam, geen graf en geen foto. Wat het lot van doodgeboren en ongedoopte kinderen in de katholieke kerk was, mag inmiddels bekend verondersteld worden. Tot 1983 konden zij formeel geen kerkelijke begrafenis krijgen, mochten niet in gewijde aarde worden begraven en werden in ongewijde aarde begraven. Dit was meestal op een afgelegen hoekje van de begraafplaats, 'het verloren kerkhof' genaamd. Of baby's kregen vaak een

plaats 'onder of achter de heg'. In het nieuwe Kerkelijke Wetboek van 1983 werd dat veranderd en vanaf 2000 werden op katholieke begraafplaatsen monumentjes geplaatst en ingewijd ter herinnering aan alle doodgeboren, ongedoopte en naamloze kinderen. Er zijn wel graftekens voor een doodgeboren kind, soms zonder foto maar met de ontroerende tekst *Hijr rêst ús libbenleas berne jonkje. God hat him een namme joun* (hier rust ons levenloos geboren jongetje. God heeft hem een naam gegeven). Soms met een plaatje en de tekst *We asked God for a boy and he gave us an angel*. En soms met een foto.

Skarl - Algemene Begraafplaats

Almere-Stad

Ravenna

Almere-Haven

jonggestorven kinderen

Bij de meeste post-mortemfoto's van kinderen gaat het over jonggestorven kinderen, vooral zuigelingen. In de 19de en begin 20ste eeuw was de zuigelingensterfte zeer hoog, vooral in katholieke streken. Volgens het proefschrift *An infant's graveyard?* van Evelien Walhout had het te maken met het afwijzen van borstvoeding, om twee redenen. Borstvoeding en het daarbij ontbloten van de borst werd gezien als iets seksueels, het was tegen het 6de en 9de gebod *Gij zult geen onkuisheid doen / begeren* en werd derhalve afgeraden door de geestelijkheid. En het was ook de

periode van de verzuiling, waarin katholieken een front vormden tegen de protestanten en daarom grote gezinnen stichtten. Een vrouw die borstvoeding geeft, heeft over het algemeen minder kans om zwanger te worden. Door geen borstvoeding te geven konden vrouwen sneller hun gezin uitbreiden. Het was de tijd dat de pastoor langs de katholieke deuren ging met de vraag of mevrouw al weer zwanger was en zich dus een goed katholiek betoonde.

Als troost werd het overleden kindje, mits het gedoopt was, door de kerk tot engeltje verheven en kreeg een engelenmis.

Calais - Cimetière Nord

Bergamo - Cimitero Civico

Het huidige monumentale Cimitero Civico in Bergamo werd tussen 1893 en 1910 naar een ontwerp van architect Ernesto Pirovano in eclectische stijl gebouwd en uitgebreid op een oudere begraafplaats uit 1810. Op de begraafplaats bevinden zich twee aparte kinderveldjes, het *Campo Nati Morti* (veld voor doodgeboren kinderen) en het *Campo Bambini* (veld voor jonggestorven kinderen). Op het veld voor doodgeboren kindjes worden de grafjes over het algemeen aangegeven met een nummer, op de aanwezige monumentjes staat vaak alleen een voornaam met één datum, soms een tekening van een engeltje, maar geen enkele foto. Op het veld van jonggestorven kindjes komt geregeld een post-mortemfoto voor.

CAMPO NATI MORTI

SI COMUNICA CHE DECORSI I 10 ANNI DALLA DATA DI MORTE, SI PROVVEDERA' ALLE ESUMAZIONI PER CONSENTIRE NUOVE SEPOLTURE

CAMPO BAMBINI

SI COMUNICA CHE DECORSI I 10 ANNI DALLA DATA DI MORTE, SI PROVVEDERA' ALLE ESUMAZIONI PER CONSENTIRE NUOVE SEPOLTURE

Melding dat 10 jaar na de overlijdensdatum opgravingen zullen worden uitgevoerd om weer nieuwe begravingen mogelijk te maken

familiegraven

Een medaillon met een portret van een jonggestorven kind komt niet vaak alleen voor, bijvoorbeeld op een kindergrafje, zeker vroeger niet. Het fotoportret werd op een familiegraf aangebracht te midden van andere familieleden of op een plaquette bevestigd en op het familiegraf geplaatst.

Als de foto door een professionele fotograaf was gemaakt, vermeldde deze zijn naam, firma en/of plaats op de rand van het medaillon. Deze foto's zijn over het algemeen ook van een betere kwaliteit dan de foto's die als familiekiekiekje waren genomen.

Faenza - dell'Osservanza

Ravenna - Monumentale

Faenza - dell'Osservanza

Ravenna - Monumentale

Den Haag - Nieuw Eykenduynen

Turnhout - Kwakkelstraat

Luik - Robermont

Montecatini - Terme

Luik - Robermont

Glane - Syrisch-orthodoxe begraafplaats

De post-mortemfoto is niet uitgestorven. Een mooi voorbeeld daarvan is de Syrisch-orthodoxe begraafplaats in Glane, waar elk graf een fotokeramisch portret heeft, ook de jonggestorven kinderen.

Turnhout - Gemeentelijke Begraafplaats aan de Kwakkelstraat

In Belgisch Vlaanderen zijn op oudere historische begraafplaatsen nog in grote getale portretmedaillons van porselein aanwezig. Enerzijds lijken de begraafplaatsen een minder strikt ruimingsbeleid te hanteren dan in Nederland, anderzijds zijn de graven meestal familiegraven, die generaties lang in de familie blijven en waar de genealogie van de familie terug te vinden is in de portretmedaillons op het grafteken: grootouders, ouders en, meestal, jonge kinderen. En wat erg opvallend is, dat er nog relatief hoge aantallen post-mortemfoto's op graftekens te vinden zijn. Het merendeel daarvan stamt uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Dat ligt aan de nog hoge kindersterfte in die periode en aan het feit dat fotografie nog niet zo ingeburgerd was en jonggestorven kinderen nooit levend aan een foto waren toegekomen.

Een mooi voorbeeld van zo'n begraafplaats is de Gemeentelijke Begraafplaats aan de Kwakkelstraat in Turnhout. De begraafplaats, die vaak het *Oude Kerkhof* wordt genoemd, werd geopend in 1816 en diverse malen uitgebreid, onder meer in 1887 en 1949.

De volgens dambordpatroon aangelegde begraafplaats wordt omheind door een bakstenen muur, opgetrokken in 1847-1850. De hoofdingang heeft een fraai smeedijzeren toegangshek uit 1911 en aanpalende woning voor de doodgraver uit 1909. Op de begraafplaats staan overwegend blauwe hardstenen graven, die rijkelijk voorzien zijn van porseleinen portretmedaillons. Er zijn ongeveer 30 ovale of rechthoekige post-mortemmedaillons van jonggestorven kinderen, die een periode van 50 jaar beslaan (1924-1974) en die allemaal onderdeel zijn van een familiegraf.

Een tiental zijn 'gesigneerd' door een fotograaf. De meeste foto's zijn geënceneerd: liggend op een bedje in een wit doodskleedje, met een bloemenkrans en een rozenkrans of bloemen in de handen.

